

1956 cigány narratívái

Elfeledett cigány forradalmárok¹

Az 1956-os forradalom és szabadságharc cigány hősei szinte teljesen hiányoznak a magyar nép emlékeztetőtörténetéből; kevés művelt, iskolázott nem cigány tudná felsorolni néhányuk nevét. Kutatások szerint (Eörsi 1994; 2011; Varga 2006) a fővárosi és vidéki harcokban számos cigány fiatal (férfi és nő) részt vett, sokan életüket áldozták, s még több a súlyos börtönbüntetésre ítélték száma. Írásommal (az évforduló kapcsán) a műgyetemisták 16 pontjáért, a szabad Magyarországot harcoló cigány fiatalok tetteit, sorsuk alakulását idézem fel.

Az 1950-es években a hazai cigányság többsége még a nem cigány szegényrétegnél is mélyebb nyomorban élt: szegénység, elmaradottság, szinte általános analfabetizmus, kilátástalanság és nélkülözés jellemezte a falvak, városok szélén, elkülönült telepein élő cigányok életét. Munkaerejükre a meginduló gazdaságban ekkor még nem volt igény, a modern nagyipar pedig megszüntette az általuk előállított termékek piacát; kovács, rézműves, faipari áruikra már nem volt szükség. Munka és biztos megélhetés híján többnyire közegészségügyi és közigazgatási problémaként szerepeltek mind a helyi, mind az országos politikában. Egy 1955-ben készült egészségügyi minisztériumi jelentésben ezt olvassuk róluk:

„Bár a cigányság egy része a felszabadulás után kiemelkedett a közismert cigánysorból, mégis igen sok olyan cigánytelepülés található ma is, ahol félnomád módon, hihetetlen nyomorban, nem emberhez méltó körülmények között élnek. Egyes cigánytelepek helyzete közegészségügyi és szociális szempontból igen súlyos, és gyakran veszélyezteti a környék közegészségügyét és közbiztonságát. Az elmúlt években lezajlott kiütéses tifusz és visszatérő láz-járványok a cigánytelepekről indultak el.”

¹ Elhangzott a *Scientia Ac Educatio Nemzet, kultúra, identitás, párbeszéd* című konferencián, 2016. április 20-án a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen

Mindezek, valamint hagyományos vidéki, zárt közösségekben zajló életük, s szervezettségük hiánya miatt joggal feltételezhetnénk politikai eszmék iránti közömbösséget részükről. A valóság azonban épp az ellenkezőjét mutatta; az 1950-es évek elején bátran kiállt – nem kis kockázatot vállalva – a nyilvánosság és a pártvezetés elé egy fiatal cigány nő, László Mária, aki felpanaszolva a cigányság igen nehéz helyzetét, az ország vezetésétől kért segítséget:

„Véletlen szerencsétől, jó szándékú emberektől függ sorsunk [...] ha kormányzatunk nem segít, nincs emberi felemelkedés.” (Sághy 2008)

László Mária – aki egy nagykátai lókupec családból származott, újságíró lett, a szociáldemokrata elvekkel rokonszenvezett, s Kéthly Annával is kapcsolatban állt, később börtönbüntetést is kapott politikai tevékenységéért – tekinthető a magyarországi cigányság első politikusának. 1955-ben Pánd cigánytelepének 280 lakója intézett levelet a politikai vezetéshez:

„Azzal a kéréssel fordulunk illetékes hatóságainkhoz, hogy tegyék lehetővé számunkra az írni-olvasni tudás és valamilyen mesterség megtanulásának lehetőségét... Szeretnénk egyenjogú polgárok lenni, s kötelességeinket is akként teljesíteni.” (Sághy 2008)

Az öntudatra ébredés, a politikai szerepvállalás – ha keveseknél és szervezetlenül is, de – megkezdődött a cigányok körében. Valószínűleg ennek következménye az 1956-os eseményekben való komoly szerepvállalásuk, amin meglepődött, és amit szóvá is tett a pártvezetés:

„Több cigány is részt vett az ellenforradalmi események alatt a tüntetéseken és a rendőrség lefegyverzésében [...] 1956-ban számárányukhoz képest aránylag sokan vettek részt ellenforradalmi eseményekben. Ezek a körülmények különösen szükségessé teszik, hogy a cigányok közötti politikai nevelőmunka élére a kommunisták álljanak...” (Sághy 2008)

A nevelőmunkát igen sajátosan értelmezte a hatalom: 1958 tavaszán nagy számban internálták átnevelő táborokba (főleg a tököli internálótáborba) a forradalomban részt vett cigányokat – azokat, akik nem a harcokban estek el vagy ítélték halálra, hosszas börtönbüntetésre.

A leginkább ismert fővárosi cigány forradalmár *Szabó Ilonka* (1939–1956), „Kócos”. A 17 éves fiatal újpesti lány és barátnői a forradalom kitörésekor épp a belvárosban jártak, amikor szembetalálkoztak a még békés tüntetésen résztvevő tömeggel. Kócos az „*Aki magyar jöjjön velünk! Aki magyar velünk tart!*”² skandalusukat meghallva, azonnal beállt közéjük. A vakmerő lány hamarosan a Corvin-köziek egyik parancsnoka lett (hat fiú tartozott hozzá), élettársa, a szintén cigány Bizsu a harcok közepette tanította meg a fegyverrel bánni. Hősies magatartását emléktábla hirdeti Budapesten a Corvin-közben, melyen a dombozműve alatt a következő szöveg olvasható:

„Dicsőség a hős 17 éves Szabó Ilona bajtársnőnek, a kis „Cinka Pannának”³ aki az 56-os forradalomban hazánk szabadságáért feláldozta fiatal életét. Harcostársai: 56-os Forradalmi Nemzeti Szövetség, Igazolt Magyar Szabadságharcos Világszövetség.”

1956. október 28-án a Práter utca végén érte halálos lövés. A halotti jelentésben megemlítették, hogy az elhunyt négy hónapos várandós volt.

Kócos élettársa, „Bizsu” – *Dilinkó Gábor* (1929–2014) –, vagány újpesti cigányfiú volt, aki a lányt keresve jutott el a Corvin-közbe, s állt be ő is a forradalmárok közé. Részt vett a fegyveres harcokban, november elején fej- és comblövéssel a Korányi-kórházba vitték, ám ott az egyik ápolónő feladta a hatóságoknak. Öt és fél hónapot magánzárkában töltött, majd 12 évre elítélték „hatalommal szembeni fegyveres felkelés, hűtlenség” vádjával. A börtönben együtt ült Göncz Árpáddal, Faddy Ottmárral, Fónay Jenővel.⁴ 1966-ban szabadult, utána még öt éven át szigorú rendőri felügyelet alatt állt; munkát később is csak nehezen kapott, ’56-os múltja egész életében elkísérte.

A hetvenes években kezdett festeni, mint naiv művész elismert lett; számos kiállításon szerepelt hazánkban és a határainkon túl. A rendszerváltozás után rehabilitálták; a forradalomban játszott szerepéért 1991-ben a „Húséges helytállásért” kitüntetést kapta meg, majd a vitézi rendet s az ezredesi rangot, 1998-ban pedig a Magyar Köztársasági Érdemrend Kiskeresztjét. Szegényen élt – a sors

² Korabeli felvétel: <https://www.youtube.com/watch?v=N0pAW4hEpk4> (Letöltés: 2016. 05. 31.)

³ Czinka Panna a 18. században élt híres cigányprímásnő.

⁴ Emberséges magatartásáról lásd Fónay Jenő visszaemlékezését a Duna Televízióban 2015. október 23-án sugárzott *Életkerék* című műsor 9:21 percétől. (<http://nava.hu/id/2347856/> – letöltés 2016.06.02.)

iróniája, hogy élete utolsó éveit Mátyásföldön, a volt szovjet laktanyában kialakított szabadságharcosok házában, a Bajtársak Otthonában, a kis lakások egyikében töltötte. A forradalomról, Kócosról, s a vele történekekről így vallott egy interjúban:

„Nagyon szerettem az igazságot. Én egy olyan iskolába jártam, ahol mindig azt mondta a tanárom: „Jó magyar az, aki szereti a hazáját.” [...] Amikor Kócost 28-án agyonlőtték, én azt mondtam: nekem itt már keresnivalóm nincs. November 4-éig azonban ellenálltunk.” A kínzásokról, börtönről pedig: „Én nem panaszkodom. Ezt egy hazáért el kell viselni. Ha azt mondom, hogy magyar vagyok, akkor ilyenkor is magyarnak kell vallanom magam. Azt azonban sohasem tagadtam meg, hogy cigány vagyok. Ezt nem szabad!” (Varga 2006)

Az életével fizetett a forradalomban vállalt szerepéért Kóté Sörös József „Holi” (1927–1959) bádogos, lakatos, „drótos” vándoriparos is, aki előbb lakóhelyén, Monoron csatlakozott a forradalmi megmozdulásokhoz, majd részt vett a Monorról a fővárosnak szánt – a felkelők és a kórházak számára összegyűjtött – élelmiszerek szállításában és szétosztásában. Október 30-án beállt a Vajdahunyad utcai felkelők közé; részt vett fegyveres harcban és őrszolgálatban, s kitartott a november 4-i szovjet invázióval szembeni ellenállásban is. December végén monori társaival együtt Ausztriába menekült, majd 1957 márciusában a meghirdetett – de be nem tartott – amnesztia ígéretére (több társához hasonlóan) hazajött. 1957. július 8-án letartóztatták, felesége ekkor harmadik gyermeküket várta. A „Wittner Mária és társai per” III. rendű vádlottjaként a „népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló cselekedetek” vádjával a Tutsek-féle vérbíróság halálra ítélte, 1959. február 26-án kivégezték.⁵

A forradalom vidéken játszódó eseményeinek ismert hőse a mártír diákvezér, Dandos Gyula (1938-1957), aki Torockón született vallásos, unitárius cigány családban. Korán elvesztette szüleit, ezért állami gondozásba került, több gyermekotthonban – Debrecenben, Karcagon, Balkányban, majd 1947-1949 között a Nemzetközi Vöröskereszt jóvoltából Svájcban – nevelkedett. Középiskolai tanulmányait a nyíregyházi Kossuth Lajos Gimnáziumban végezte.

⁵ Lásd a következő forrásokat: Az 1956-os forradalom történetének dokumentációs és kutatóintézete közalapítvány honlapja (www.rev.hu), továbbá Eörsi (2009) és Stefka István interjúja Wittner Máriával. (Stefka 2003)

A helyi forradalmi eseményekbe már a kezdetekkor, október 26-án bekapcsolódott; a jó szervezőkészséggel és kitűnő szónoki képességekkel megáldott fiú ezen a napon a város központjában egy teherautó tetejéről olvasta fel a diákság 21 pontos forradalmi követeléseit, majd a városháza erkélyéről mondott beszédet. November 2-án megbízták a Nyíregyházi Forradalmi Diáktanács szervezésével és vezetésével; ez a szervezet fogta össze a helyi Tanítóképző és az öt megyei diákotthon ifjúságát. Tagja lett a Nyíregyházi Forradalmi Tanácsnak és az ifjúságból fegyveres alakulatot szervezett. Részlet egyik beszédéből:

„Nekünk a szovjettel szemben egyetlen fegyverünk van, a felvilágosítás. Az oroszokat félrevezették, fel kell őket világosítani, hogy itt nem ellenforradalmárok vannak, és nem az államhatalom megdöntéséről van szó.”⁶

November 6-án, a szovjet invázió harmadik napján elfogták, s elhurcolták Ungvárra fogságba. Később az ÁVO-sok annyira összeverték, hogy mozdulni sem tudott, az orvos „harmadfokú égési sérülések” súlyosságához hasonlította sebeit. Egyik tanára elintézte, hogy Szentgotthárdra kerüljön iskolai szanatóriumba. (Fazekas 1993/a; 1993/b; 1994; 2001) Ő azonban Svájcba szeretett volna menekülni; második szökési próbálkozásakor a határőrök Szentgotthárdnál 1957-ben lelőtték. Sírja ismeretlen.

A kommunista hatalom nyomására gimnáziumában neve mellé a következő bejegyzés került 1957 nyarán: *„A mai napon szülei kívánságára kimaradt. Más gimnáziumba felvehető.”⁷* Az ÁVH nem számolt azonban azzal, hogy az ekkor már lelőtt forradalmár szülei sem éltek, rájuk való hivatkozásuk hamis volt; Dandos Gyula édesapja már 11 éve, édesanyja 15 éve nem volt az élők sorában.

A forradalmár, hős gimnazista emlékét megőrizte az utókor. A nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium diákjai és tanárai minden évben megkoszorúzzák a közeli kollégium falán az 1993-ban felavatott emléktábláját, melyen a következő szöveg olvasható:

„Az itteni volt Petőfi Diákotthonban lakott 1953-1957 között Dandos Gyula (Torockó 1938 – Szentgotthárd 1957) az 1956-os forradalom és szabadságharc

⁶ 1956-os forradalom Roma hőse: Dandos Gyula. (<https://www.youtube.com/watch?v=XHYS9jiLDo4>; –letöltés: 2016. 06. 01.)

⁷ Az 5/1957. sz. bejegyzés a Kossuth Gimnázium 1956/57. évi anyakönyvében olvasható a 30. sorszám alatt és 1957. július 14-i keltezéssel, Horváth Sándor igazgató aláírásával.

megyei diákvezetője és mártírja, a Kossuth Lajos Gimnázium IV. b. osztályos tanulója. 1993. POFOSZ Történelmi Igazságtétel Bizottsága.

2009-ben a Magyar Nemzetország „Dandos Gyula bajtársat, az 1956-os szabadságharc 18 éves korában hősi halált halt mártírját” posztumusz nemzetőr hadnaggyá léptette elő. Beregen az unitárius szórvány gyülekezet presbitériuma 1996-ban egyesületet alapított, amely felvette a nevét; a *Dandos Gyula Cigányegylet* 2010-ben *Dandos Gyula-díjat* is létrehozott, mellyel a példamutatásban, bátorságban, hazaszeretetben kitűnő személyeket tüntetik ki.⁸

A halálra ítélt hősök közé tartozott *Onestyák László „Cigány”* (1938-1958) is, a forradalom idején 18 éves fiatal fiú, aki Pázmádon született, szerszámlakatosként dolgozott a fővárosban. Részt vett a budapesti fegyveres felkelésben; a ferencvárosi Berzenczey úti és Ferenc-téri „Göndör-csoport” egyik szakaszparancsnoka volt. Csapatával végsőökig kitartott, a november 4-i szovjet invázió után még november 6-ig folytatták a kilátástalan harcot. 1957 tavaszán elkezdték összegyűjteni őket, őt április 26-án – nem sokkal házasságkötése után – tartóztatták le. Túlélő rabtársai szerint⁹ még a fegyőrök is tisztelték a törekeny, kedves, bátor fiút, és reménykedtek abban, hogy kegyelmet kap. Kérvényét azonban elutasították,¹⁰ 1958. november 22-én kivégezték. Fogolytársai megőrizték utolsó mondatát, amit a kivégzésre vezetése közben kiáltott: „*Éljen a szabad Magyarország!*”

Hozzá tartozói haláláról értesítést, halotti bizonyítványt nem kaptak, az 1970-es években szülei abban a hitben haltak meg, hogy fiuk valahol még él, titkos börtönben őrzik. Testvérei csak a rendszerváltozás után tudták meg a fellett iratokból a történeteket, s 2010-ben a Kommunizmus Áldozatainak Emléknapján átvehették az öccsüknek ítélt posztumusz kitüntetések... Pázmádon a történelmi emlékparkban – amit Onestyák László parknak neveztek el – emlékkő őrzi nevét, rajta a felirat: „*Egy Pesti Srác – Onestyák László. sz. Pázmánd 1938. júl. 28. Kivégezték 1958. nov. 22.*” Budapesten a ferencvárosi Salkaházi Sára emlékpark bejáratánál levő '56-os hősök márványtábláján is olvasható a neve.

Halálbüntetését kapott a forradalomban játszott szerepéért *Csányi Sándor „Cigány”* (1929–1959), alkalmi munkás cigány fiatalember is, aki Perkátáról költözött 18 évesen a fővárosba, ahol két évig rendőr, majd segédmunkás volt.

⁸ Hagyományteremtő cigány fiatalok Vásárosnaményban. *Új Beregi Élet*, 2014. február/március., 8.

⁹ <http://www.1956.hu/varga.html> (Letöltés: 2016.06.02.)

¹⁰ „Onestyák László és társai” per anyagai BFL 5652/57. (Eörsi 1997)

1956 tavaszán köztörvényes bűncselekmény gyanújával előzetes letartóztatásba került, ahonnan november 4-én szabadult. Még aznap csatlakozott a Thököly úti felkelőcsoporthoz, s négy napig harcolt fegyveresen a szovjet harckocsik, páncélosok ellen kézfegyverekkel, gránátokkal, benzines palackokkal. November 8-án feladták a kilátástalan harcot, feloszlott a csoportjuk. 1958. október 1-én letartóztatták, mindkét fokon halálra ítélték, 1959. október 28-án kivégezték. (Eörsi 2010) Emlékét őrzi az utókor; fényképe és neve a Terror Háza Múzeum Andrássy úti Hősök Falán a forradalom mártírjai között szerepel.

Ugyancsak halálos ítéletet szabtak ki a kiskunmajsai forradalmi eseményekben¹¹ szerepet játszott *Kolompár Mátyásra* (1924–1957). A hatgyerekes vándoriparos a városban a tüntető tömeg közé állt, maga is követelve a felvonulókkal együtt az önkényeskedő begyűjtési elnök, a párttitkár és a tanácselnök menesztését. A felhergelt tömeg azonban – amely igen nagy létszámúvá duzzadt, mivel aznap épp hetivásár volt a városban – a tanácsháza elé vonult, s követelte a korábban ott bezárt Neményi József begyűjtési hivatali elnök elővezetését. A pincébe a tömegben álló, nagydarab cigány Matyit küldték le, aki fel is hozta, s a tömeg elé állította. A nép nekiesett és agyonverte a gyűlölt helyi vezetőt. A forradalom leverése után Kolompár Mátyást 1956. november 26-án elfogták, s előbb 12 évi börtönre, majd halálra ítélték emberölés vádjával. 1957-ben végezték ki Kecskeméten.

A forradalom számos cigány résztvevője közül valószínűleg a legfiatalabb *Fehér Nándor*, a főváros Mária Valéria nyomortelepén lakó, mindössze 15 éves *”Kiscigány”* volt. Évtizedekkel később így emlékezett arra, miképp csatlakozott a felkelőkhöz:

”Elmentünk a Rudas fürdőbe, onnan jöttünk haza, és akkor már a villamosok álltak. Kiabálták: aki magyar, velünk tart! Hát mondom, én megyek velük, mint a franckarika. Persze, hogy megyek. Mert én egyszerre magyar meg cigány is vagyok.” (Eörsi 1995)

Részt vett az október 23-i tüntetésen, majd a Rádió épületének ostromában. November elsején beállt a Ferenc tériek – Tűzoltó utcaiak közé, ahol őrszolgálatot teljesített, s kitarzott még a szovjetek bejövetele, november 4. után is. 1956

¹¹ *A kiskunmajsai események* (http://www.dozsa-kkmsa.sulinet.hu/oasis-cd/kiskunmajsai_tortenete/f.1.3.7.html – letöltés: 2016.06.02.)

decemberében a megtorlás elől Ausztriába szökött, ám hamarosan hazatért, 1957. március 28-án letartóztatták. Fiatalkorúként két és fél év börtönre ítélték, 1959. április 3-án szabadult. A forradalom leverése után a megtorlás elől néhány cigány fiatal elmenekült az országból, sokan börtönbüntetést kaptak.

A neves zenészcsaládból származó *Fátyol István* (1929–2004) villanyszerelő a forradalom kitörésekor a Faluszínház (Déryné színház) világosítója volt. Az események hatására már igen hamar, október 23-án megalakult a színház munkástanácsa, melynek elnökhelyettesévé választották, s megszervezte 15 főből álló fegyveres csoportjukat is. November 7-ig kitarítottak az orosz tankok elleni harcban. Bár országos elfogatási parancsot adtak ki ellene, nem hagyta el az országot; röpcédulákat gyártott és terjesztett, a december 4-i nagy fővárosi nőtüntetés egyik főszervezője volt. 1957. március 16-án elfogták. Nyolc hónapig magánzárkában tartották a Fő utcai fogházban, majd „*Államhatalom megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvételért*” 6 év börtönre ítélték. 1961-ben szabadult részleges amnesztiával. Megkínzásának következményeit – társaihoz hasonlóan – élete végéig szenvedte. Kárpótlásként a rendszerváltozás után ő is kapott egy kisméretű (18 nm-es) lakást Mátyásföldön, a volt szovjet laktanya területén kialakított Bajtársak Otthonában.

A forradalom fővároson kívüli eseményeinek fontos helyszíne volt Soroksár, ahol *Strausz Károly* „*Cigány Karesz*” (1928–1986) irányításával folyt az ellenállás. A Juta-dombi harcok szigorú vezetője Pomázon született vándorközsörös családban, mindkét szülőjét elvesztette kétéves korára. Néhány évig menhelyen nevelkedett, majd Soroksáron élő nagynénje örökbe fogadta. A forradalom kitörésekor a Csepel Vas- és Fémművek Csógyárában volt segédmunkás. Soroksáron és Pesterzsébeten már október 29-én megalakult a Forradalmi Nemzeti Bizottság, s mikor november 4-én megindult a szovjet invázió a főváros ellen, egyértelmű volt a parancs: meg kell állítani a tankokat! Cigány Karesz ekkor, november 5-én csatlakozott a felkelőkhöz, és a rokonaiból, cigány barátaiból, ismerőseiből önálló cigány szakaszt alakított. Parancsnoksága alatt harcoltak: Horváth László, Kránitz László, Mohácsi Gusztáv, Németh Mihály, Németh Sándor, Petrovics István, valamint a Sztojka testvérek; Gyula, Vince, László és Péter.

Ők voltak azok a budapesti szabadságharcosok, akik legtovább kitarítottak, csak november 11-én tették le a fegyvert. 1959-ben sorban összegyűjtötték őket, s mindet letartóztatták. Strausz Károly és bajtársai ügyét a „Baka Lajos és társai” perben tárgyalták; rá I. fokon halálbüntetést szabott ki a bíró 1959-ben, ezt II. fokon 1960-ban életfogytiglani börtönbüntetésre változtatták, majd 15 év

után 1974 júniusában szabadult. Társait is többnyire 10-14 év börtönbüntetésre ítélték. (Eörsi 2014)

Az 1956-os forradalom és szabadságharc kirobbanása kapcsán feltétlenül említést kell tennünk egy, az október 23-át megelőző eseményről, amit a magyar történelem a „*forradalom gyújtólángjaként*” tart számon. 1956. október 22-én este a Zeneakadémián Bartók II. zongoraversenyét játszotta a később világhírűvé vált, csodagyerekként indult cigány származású zongoravirtuóz, Cziffra György. A koncertről a kritikusok később ezt írták: „*A közönségből úgy tört ki a taps, mint az izzó láva.*” – A történetekről pedig a művész így nyilatkozott:

„Elérkezett a nagy nap, s az előjelekkel teli koncert nagy sikert aratott. Valójában ez a közönség kicsiben leképezte a népet, mely torkig volt már a rendszer túlkapásaival, melynek dicsőséges hadtestei immár tizenegy éve elfelejtettek hazamenni. Ez a zene, mely látszólag örült komplexitása ellenére maga a rend, igazi önfeladást követelt meg, s hatására úgy tört ki a taps a közönségből, mint az olvadt láva. Ez a mintegy kétezer, rendszerint fegyelmezett ember most a magyar himnuszt skandálva tódult ki a koncertteremből, s a környező utcákon és sugárutakon letépett mindent, amit a nemzetiszínen kívül mást is talált. A nép felkelt...” (Cziffra 2015)

A forradalom gyászos eseményei közé tartozik a *kecskeméti cigányváros* MIG 15-ös vadászpilótaokról való gépágyúzása 1956. október 27-én. A forradalom hangulata vidékre is továbbterjedt, jó előre látta ezt a Kecskeméten állomásozó, az ország legnagyobb katonai erejű alakulatának törzse, a 3. Magyar Hadtest és a Budapest légtérét vigyázó lökhajtásos vadászpilóta hadosztály törzs, valamint a 62-es sz. PF 7912 sz. vadászpilótaezred vakhítű, sztálinista parancsnoka, Gyurkó Lajos ezredes, amikor október 24-én kiosztotta parancsát tisztjeinek: „*Ha kell, akkor a tömegbe löni.*” Október 26-án az addig békés kecskeméti lakosság – értesülve a fővárosi eseményekről – délután békés tüntetést szervezett: 10–15 ezer ember vonult az utcákon, skandálva az „*Oroszok menjetek haza! Szabad, független Magyarországot akarunk!*” jelszavakat, leverték az ÁVH székház és a Megyei Pártház falán levő vörös csillagokat, majd a börtönhöz vonultak és kiszabadították a politikai foglyokat.

Ekkor lépett életbe Gyurkó parancsa, a katonák a tömegbe lőttek; több halálos áldozat, sebesült volt. Ezután következett a cigányváros megszállása; fegyvereket, lőszeret, rejtőzködő felkelőket kerestek, eredménytelenül. Amikor

azonban másnap is folytatni akarták a kutatást, már – Gyurkó jelentése szerint – fegyvertűzzel fogadták a katonákat. Ekkor rendelte el a cigányváros repülőgépekről történő gépágyúzását. A légi csapás következtében sok férfi, nő és gyermek vesztette életét. Az életben maradt férfiakat kihajtották a telepről, majd távolabb lelőtték őket. (Kahler 1994) Nevüket nem tudjuk, sorsukat nem őrizte meg az emlékezet. Sokan jeltelen sírban nyugszanak, hozzátartozóikat sem értesítették halálukról.

A bemutatott cigány forradalmároknál jóval több nevét számon tartja az utókor, fontos, hogy tudjunk róluk, s átadjuk ezt a következő nemzedékeknek is. Így gondolhatta ezt az a rab is, ki cigány bajtársáról a Váci rendőrségi fogdában 1957-ben a következő verset jegyezte le:

Börtönvers a megtorlás éveiből¹²

A kis cigány balladája

(Vác, 1957. rendőrségi fogda)

*A kis cigányt egy éjjel kékre-zöldre
verték a részeg, vad pribékek,
s hogy már alig volt benne élet,
úgy húzták be, s dobták le a földre.*

*A kis cigányt ápoltuk, borogattuk.
A priccsre mindig úgy esett le
- újabb veréssel fenyegetve --:
abból élt, mit hitünkéből néki adtunk.*

*A kis cigányt sétálni nem engedték.
Reszketve várta visszatértünk,
s hallgatta bízva, mit beszélünk.
És félt, nehogy újra véresre verjék.*

*A kis cigányt úgy ütötték, hogy köpjön,
rólunk, társakról, hazugságot.
Kéken, lilán hevert a földön,
de nem köpött. S hogy kiutat nem látott:*

¹² Végh Ferenc közlése.

*a kis cigányt mi vágtuk le a rácsról.
trikóját hurkolta nyakára.
Ez lett a hallgatása ára.
A veréstől félt, de nem a haláltól...*

IRODALOM

- CZIFFRA György (2015): *Ágyúk és virágok*. Magyar Közlöny Lap-és Könyvkiadó, Bp.
- EÖRSI László (1994): Göndör, Bütyök, Cigány és a többiek. *Beszélő* 6. évf. 42. sz. (1994/VI. 16.), 25–26.
- EÖRSI László (1995): *Fehér Nándor – 1956-os Intézet Oral History Archívum*
<http://www.rev.hu/hu/node/80> (2016. 06. 04.)
- EÖRSI László (1997): *Ferencváros, 1956*. 1956-os Intézet Oral History Archívum
<http://www.rev.hu/hu/node/80> (2016. 06. 04.)
- EÖRSI László (2009): *Corvinisták I-II. 1956*. Fapadoskonyv.hu Kiadó, Bp.
- EÖRSI László (2010): A Thököly úti csoport, 1956. *Beszélő*, 2010. július/augusztus. (15. évf./7.)
- EÖRSI László (2011): *Cigányok az 1956-os forradalomban*. In: DARÓCZI Ágnes (szerk): *Cigányság – identitás – kultúra – történelem*. Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, Bp., 243–256.
- EÖRSI László (2014): *Soroksár, 1956*. Táncsics Mihály Művelődési Ház, Soroksár
- FAZEKAS Árpád (1993/a): Dandos Gyula diákvezér. Az 1956-os mártír, akitől halála után is félt a hatalom. *Kelet-Magyarország*, 1993. jan. 2., 11.
- FAZEKAS Árpád (1993/b): A vértanú diákvezér, Dandos Gyula (1938–1957) emlékezete. *Kelet-Magyarország*, 1993. okt. 25., 5.
- FAZEKAS Árpád (1994): Suhancok forradalma. *Pedagógiai Műhely*, 1994/1., 45–46.
- FAZEKAS Árpád (2001): *Rácz István emlékezete. Forradalom Nyíregyházán*. Grafit Nyomda, Nyíregyháza
- Hagyományteremtő cigány fiatalok Vásárosnaményban. *Új Beregi Élet*, 2014. február/március., 8.
- KAHLER Frigyes szerk. (1994): *Sortűzek - 1956 I-II. (Sortűzek - megtorlás - menekülés 1956–1957)* Antológia Kiadó, Bp.
- SÁGHY Erna (2008): Cigánypolitika Magyarországon az 1950-1960-as években. *Múltunk* 2008/1. sz., 273–308.
- STEFKA István (2003): A forradalom nem eladó. Stefka István interjúja Wittner Máriaival *MNO* 2003. jún. 14. (http://mno.hu/migr_1834/a-forradalom-nem-elado-718589 – 2016. 06. 04.)
- VARGA Ilona (2006): Szerettem a szabadságot. *Barátság*, 13. évf. 5. sz., 5132–5133.